

Юліанна Моканюк,

аспірант,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м.Івано-Франківськ)

Yulianna Mokanyuk,

Postgraduate student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 37.03:371.15:37.018.51
ББК 74.563 (4Укр.)

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СІЛЬСЬКИХ ТА ГІРСЬКИХ УМОВАХ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

SOCIALIZATION OF A PERSONALITY IN RURAL AND MOUNTAINOUS CONDITIONS IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL EDUCATION

У статті розглянуто особливості соціалізації особистості в умовах освітньо-виховного середовища в сільських та гірських школах. Автор аналізує особливості профорієнтаційної діяльності з підлітками; компоненти профорієнтаційної роботи у школах сільської та гірської місцевостей.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійна діяльність, компоненти профорієнтаційної роботи, творча самореалізація, методологічність, професія.

The article discusses the features of socialization in education and educational environment in rural and mountain schools. The author analyzes the characteristics of vocational guidance for adolescents; components of career guidance in schools in rural and mountainous areas.

Keywords: professional orientation, professional activities, career guidance components, creative self-realization, metodolohichnist, profession.

В статье рассмотрены особенности социализации личности в условиях образовательно-воспитательной среды в сельских и горных школах. Автор анализирует особенности профориентационной деятельности с подростками; компоненты профориентационной работы в школах сельской и горной местностей.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессиональная деятельность, компоненты профориентационной работы, творческая самореализация, методологичность, профессия.

Постановка проблеми. Динамізм сучасного життя, «особистісна орієнтація процесу модернізації освіти» (С. Максименко) ставить високі вимоги до професійних й особистісних якостей людини. Наразі актуальним є твердження академіка С. Гончаренка про те, що реально захищеною в соціальному відношенні може бути лише широко, фундаментально освічена людина, здатна гнучко перебудовувати напрям і зміст своєї професійної діяльності у зв'язку зі змінами виробничих технологій або вимог ринку праці [6].

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної теорії та досвіду практичної діяльності, центром профорієнтаційної роботи серед покоління, що підростає, є загальноосвітня школа. Головна мета профорієнтаційної роботи в школі полягає в підготовці учнів до свідомого вибору професії, планування цієї роботи повинно направляти виконавців, перш за все, на досягнення вказаної мети. Діяльність з підготовки учнів до свідомого вибору професії здійснюється за раніше розробленим планом [11, с. 23].

Освіта за своєю природою спрямована в майбутнє, тобто невідоме, незвідане. Здійснювати підготовку зростаючого покоління до життя в майбутньому соціумі через швидкий темп розвитку науково-технічного прогресу та суспільної думки стає дедалі важче. Адже школа, яка орієнтується лише на сьогоднішній день, фактично готує молоду людину до життєдіяльності, як не прикро, у суспільстві вчорашнього дня. Тому «важливо не пристосовувати навчання й освіту до вмираючого суспільства, а виривати їх з соціуму, створюючи і застосовуючи на практиці випереджувальні форми та технології організації навчального процесу» [12, с. 156].

Аналіз актуальних досліджень. Для освіти України найбільш гострим питанням є діяльність загальноосвітніх шкіл сільської та гірської. Їх проблеми, без перебільшення, можна назвати загальнодержавними, оскільки від подальшого розвитку таких шкіл багато в чому залежать темпи і якість соціальних перетворень на селі. Тому одним із теоретико-методичних завдань педагогічної науки є створення ефективних умов для розвитку, соціального становлення та самореалізації сільської та гірської молоді. Це, у свою чергу, потребує реформування змісту, форм і методів навчально-виховної роботи з учнями цих шкіл. Йдеться насамперед про школу III ступеня, оскільки саме у старшому шкільному віці формується підґрунтя соціального становлення особистості. Це

мотивувало вивчення методологічних аспектів виховання старшокласників: проблеми соціалізації особистості (А. Аніщенко, І. Зверева, М. Лукашевич, Є. Моносзон, І. Мигович, С. Савченко, С. Харченко та інші); визначення психолого-педагогічних основ формування особистості (Л. Божович, В. Рибалка, Г. Костюк, Н. Кузьміна, С. Сисоєва та інші); особливості соціально-педагогічної діяльності з дітьми та молоддю (В. Бочарова, Р. Вайнола, Н. Заверико, А. Капська, Л. Міщик, Г. Пустовіт та інші) [1]. Також варто звернути увагу на праці науковців Б. Гершунського, Н. Кузьміної, Я. Нейматового, П. Підкасистого, Л. Пуховської, В. Сластьоніного, В. Шадрікового та ін., в яких досліджуються теоретико-методологічні і прикладні питання розвитку освіти, модернізації освітньої політики, освітньо-педагогічної прогностики, концептуальні ідеї нової стратегії професійної підготовки фахівців.

Мета статті. З'ясувати головні компоненти, цілі, рівні, методи та форми професійної спрямованості молоді сільської та гірської місцевостей.

Виклад основного матеріалу. Професійна орієнтація відповідно до «Концепції державної системи професійної орієнтації населення» є науково обґрунтованою системою взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на заміну виду трудової діяльності [10].

Професійна орієнтація, як свідчить аналіз різних наукових джерел, це науково-практична система підготовки особистості до вільного і свідомого вибору професії. Основним об'єктом цієї системи є особистість учня в різних вікових періодах його розвитку від молодшого до старшого шкільного віку [11, с. 6].

Останнім часом кількість спеціальностей надзвичайно збільшилась, що привело до спроб створення типології професій. Так, загальноприйнята багатозначова концепція професійної типології містить п'ять типів професій: «людина – техніка», «людина – людина», «людина – природа», «людина – знак» та «людина – художній образ», поділ на які ґрунтується на виокремленні основних якостей людини за їх психофізіологічною і психічною значущістю. Характерною рисою цієї концепції виступає єдиний компонентний склад структури будь-якої професії та види психологічних дій, що є специфічним для виконання різних професійних завдань [7].

Орієнтація старшокласників на професійну діяльність у системі загальної середньої освіти потребує наукового переосмислення, результатом якого має бути впровадження в освітню практику нового змісту навчально-виховної роботи, нових форм профорієнтаційної роботи. Разом з отриманням знань є нагальна необхідність послідовно готувати молодих людей до професійної діяльності, яка відповідатиме їхнім особистісним якостям, одночасно підтримуватиметься державними соціально-економічними програмами [10], а також буде врахована специфіка сільських шкіл і своєрідність шкіл гірської місцевості.

Головним у змісті професійної орієнтації молоді у сільській місцевості є виховання у школярів у процесі повсякденної навчальної та позакласної роботи стійких професійних інтересів до сільського господарства, до його наукових основ і перспектив, любові до землі, до природи рідного краю, шанобливого ставлення до сільськогосподарської праці, почуття відповідальності за свою повсякденну роботу, доручену справу. Без цього не можливо психологічно підготувати хлопця чи дівчину до правильного вибору професії. Інтерес до сільського господарства є важливим стимулом раннього вибору професії, запорукою якнайшвидшого її освоєння, а згодом – плідної роботи у сільськогосподарському виробництві [5, с. 7].

Професійне становлення школяра гірського регіону виражається в самотності горян та тому, що населені пункти знаходяться у важкодоступній гірській місцевості. Це ускладнює традиційну організацію шкільного виховання. Особливістю гірського регіону є гірші ґрунти, менші площі землі, придатної для обробітку, гори вкриті лісами. Від мешканців сусідніх земель горяни відрізняються заняттями і способом життя. Природжений естетичний смак, замилювання в красі разом з природно-економічними умовами призводять до формування специфічної професійної орієнтації молоді, формуванню індивідуального стилю діяльності.

З'ясовано, що компонентами профорієнтаційної роботи у сільських та гірських школах є:

1. Формування професійного досвіду та професійної спрямованості учнів у навчально-виховному процесі, що реалізується через ознайомлення з професіями, професійними навчальними закладами (професійна інформація) і формування в учнів мотивів вибору професії; організацію практичної діяльності у відповідності з особливостями учнів, з вимогами обраної професії (професійна активізація).

2. Консультаційна допомога учням при професійному самовизначенні через вивчення особистості учня та управління мотивацією вибору професії.

3. Робота вчителів, класних керівників, психологів, соціальних педагогів, профорієнтологів із учнями з метою перевірки успіхів учня в обраній професії та надання допомоги учням при вступі до вузів, професійних навчальних закладів [2].

Важливе значення для визначення змісту профорієнтаційної роботи має рівень професійної спрямованості учнів, для визначення якого проводять анкетування [4]. Професійну спрямованість характеризують як складне психологічне утворення, що впливає на вибір професії і є тією дієвою силою, що спонукає особистість шукати такий вид діяльності, в якому найбільш повно втілюються її творчі можливості, реалізуються інтереси та нахили, ідеали, духовні потяги та потреби [12]. У цьому контексті можна виділити високий, середній та низький рівень професійної спрямованості школярів:

– високий рівень професійної спрямованості – загальні та професійні інтереси носять широкий, змістовний та стійкий характер; вироблена система значимих ціннісних орієнтацій, для яких характерне глибоке розуміння значення професії як для окремої особистості, так і для всього суспільства;

– середній рівень – загальні та професійні інтереси мають стійкий характер, але не завжди поєднуються з інтересами до майбутньої професійної діяльності; інші інтереси обмежені; ціннісні орієнтації виражаються позитивним відношенням до виконання професійного обов'язку;

– низький рівень – загальні та професійні інтереси чітко не виражені; відсутнє поєднання з інтересом до майбутньої професійної діяльності [4].

Високий рівень готовності учнів загальноосвітніх шкіл до професійного самовизначення розглядається науковцями як сформованість в них самостійного підходу до розв'язання проблем вибору фаху та позитивного ставлення до праці; належний рівень інформованості про світ професій і обрану ними зокрема, про шляхи професіоналізації; наявність у школярів умінь та навичок роботи з професіографічними матеріалами; вміння зіставляти власні індивідуально-психологічні особливості з вимогами професій, розвивати в собі професійно важливі якості; відповідність обраної учнями професії за інтересами, здібностями і соціальному запиту [9].

У зв'язку з цим необхідно розпочати адекватну підготовку фахівців для інноваційного розвитку сільських та гірських місцевостей, що потребує здійснення системного підходу до навчального процесу і передбачає реалізацію комплексу вимог, що утворюють систему певного характеру, а саме:

- циклічність – одна з найважливіших методологічних вимог щодо забезпечення цілісного процесу пізнання, системності й послідовності оволодіння знаннями, формування стійких знань і навичок у процесі професійної підготовки. У концепції сучасної освіти ця вимога органічно пов'язана із двома видами творчої самореалізації індивідуума: соціальною й особистою. Безперервність і спадкоємність освіти передбачає створення таких соціальних умов, за яких людина мала б можливість і розвивала свої здібності протягом усього життя;

- методологічність процесу отримання знань та методичність їх практичного застосування – це насамперед створення таких умов у суспільстві, за яких особи, що навчаються, відчували б внутрішню потребу в саморозвитку і самоосвіті не тільки під час навчання, але й після його закінчення. Таким чином, методологічність безпосередньо пов'язана з практичним застосуванням отриманих у процесі навчання знань, виходячи з досвіду і потреб суспільства;

- професійно-цільовий характер надання знань – це взаємозв'язок комплексу загальноосвітніх дисциплін з поглибленим вивченням спеціальних навчальних курсів, що в майбутньому можуть забезпечити ефективність їх застосування у практичній діяльності. Зокрема, одним з основних принципів програмно-цільового планування і управління – «необхідності і достатності» – може бути покладений в основу нової моделі побудови і функціонування системи професійної підготовки молоді сільської та гірської місцевості;

- комплексний характер взаємозв'язку традиційно сформованих й інноваційних підходів до організації системи надання знань підтверджується аналізом перетворень у світовій і вітчизняній системах освіти, що, у свою чергу, дозволяє виділити два основних напрями цього процесу. Перший – полягає у забезпеченні взаємозв'язку традиційно сформованих систем надання знань із світовими системами, орієнтованими на триступеневу модель освіти. Другий напрям характеризується створенням навчальних закладів нового типу, з більш гнучким підходом до профорієнтації, яка оперативно реагувала б на зміни в потребах економіки і суспільства в цілому;

- поглиблений характер спеціалізації знань як основи їх наступної капіталізації безпосередньо пов'язаний з фундаментальністю і професіоналізацією знань, які здобуваються. Аналіз існуючих підходів дає можливість вважати фундаментально-професійною такою освіту, у результаті якої особа, взаємодіючи з інтелектуальним середовищем, здатна поповнювати і формувати особистий потенціал, що, у свою чергу, є визначальним чинником ефективної реалізації професійних функцій [3, с. 173].

Перед сучасними сільськими та гірськими школами гостро постає проблема активізації профорієнтаційної діяльності. Так, наприклад, основними методами та формами ознайомлюючої профорієнтаційної роботи повинні бути бесіди, лекції, диспути, зустрічі з представниками професій, проведення екскурсій, участь у форумах, складання рефератів тощо. Також потрібно враховувати специфіку й методику організації та проведення профорієнтаційних ігор та тренінгів у сільських та гірських школах. Вони сприяють демонстрації психологічних якостей або навичок особистості, виявленню та розвитку її професійних нахилів, а також допомагають сформувати в особистості навички самопізнання для визначення індивідуальних психологічних складових професійного вибору. Зазвичай на профорієнтаційних тренінгах вчать самоаналізу (зазирнути всередину себе й побачити сутність), прийняттю рішень (зробити усвідомлений вибір майбутньої професії). Тренінги проходять в ігровій формі, у вигляді діалогів, дискусій, спостереження за поведінкою інших учасників групи. Потрібно детально розробити сценарії та конспекти профорієнтаційних занять, виховних годин, бесід, батьківських вечорів, профорієнтаційних екскурсій тощо з врахуванням особливостей та проблем сільської та гірської місцевостей.

Висновок. Професійне становлення майбутнього фахівця ґрунтується на його громадському та особистісному досвіді. Тому опанування професії й розвиток професійних якостей, крім засвоєння певних когнітивних схем, формування умінь і навичок, цілісних систем предметних значень та спеціальних засобів

мислення, передбачає глибокі перетворення самої структури особистості вчителя як результат набуття ним фахової компетентності. Таким чином, «професійне становлення молодих спеціалістів, згідно з твердженням І.С. Алексєєвої, – це безперервний процес набуття особистістю професійної компетентності, яка виражається в саморозвитку та самореалізації в діяльності» [8, с. 9].

Отже, вибір майбутньої професії – це найперша важлива життєва проблема, з якою стикаються підлітки. В умовах скорочення державного замовлення на випуск спеціалістів різних сфер доцільно зберегти обсяги державного замовлення на підготовку спеціалістів сільськогосподарського виробництва і для сільських установ освіти, медичних установ – підготовку кадрів інших професій, які мають попит на сільському ринку праці, а також у гірських районах. Від того, як вирішиться ця проблема, залежить благополуччя і комфорт молодого покоління як в емоційному, так і особистісному планах.

1. Алєндарь Н.І. Соціальна адаптація учнів 9-11 класів у навчально-виховному середовищі загальноосвітніх шкіл сільської місцевості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Надія Іванівна Алєндарь. — К., 2012. — 20 с.
2. Барановский А. Б. Система методов профессиональной ориентации. Основы профессиональной ориентации: Учебно-методическое пособие / А.Б. Барановский, Г. М. Поталенко, Г. В. Щекин. — К., 1991. — С. 32-41.
3. Булах Т.М. Соціовертифікація як критерій освіти молоді на селі / Т.М. Булах, Н.І. Гончарова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2012. — №4. — С.172-174.
4. Вірна Ж.П. Основи професійної орієнтації: Навч. посіб. / Ж.П. Вірна. — Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Л.Українки, 2003. — 154 с.
5. Гапоненко А.В. Як організувати педагогічну підтримку самовизначення школярів сільської школи / А.В. Гапоненко // Школа і виробництво. — 2006. — №2. — С.7-13
6. Гончаренко С.У. Фундаментальність професійної освіти – потреба часу / С.У. Гончаренко // Педагогічна газета. — 2004. — №12. — С.3
7. Жильцов П. А. Педагогическая профориентация учащихся / П.А. Жильцов, Р.С. Соломатина. — М.: Педагогика, 1973. — С.43-58.
8. Кокун О.М. Психологічні особливості професійного становлення вчителів. Проблеми сучасної психології. / О.М. Кокун // Збірник наукових праць / К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. — Київ, 2010. — Вип. 7. — 280 с.
9. Кавецький В.Є. Підготовка учнів загальноосвітніх шкіл до професійного самовизначення в сучасних умовах : автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / В.Є. Кавецький. — Тернопіль, 2000. — 20 с.
10. Розвиток професійної орієнтації в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Ін-т пробл. виховання, Черкас. облас. ін-т післядиплом. освіти пед. працівників ; [упоряд.: Пономаренко Л. О., Стельмах Н. А., Ніколюк Л. І. ; наук. ред.: Рогова П. І., Чепурна Н. М. ; наук. консультант і автор вступ. ст. Мельник О. В. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. — К. ; Черкаси : [б. в.], 2009. — 195 с.
11. Федошин Б.А. Система профинформационной работы со старшеклассниками / Б. А. Федошин, С. Е. Карпиловская и др.: Под ред. Б.А. Федошина. 2-е изд., К.: Рад. шк., 1988. — 176с.
12. Шиян Н. Профільна сільська школа: проблеми та перспективи / Н.Шиян // Освітній дайджест. — 2004. —№ 3. — С. 153-157.

